

Джерела фінансування Чернігівської духовної семінарії

У статті висвітлено основні джерела поповнення бюджету Чернігівської духовної семінарії. Детально розглянуто витрати семінарського бюджету на утримання викладачів, вихованців та на інші потреби навчального закладу. Приділено окрему увагу благодійникам семінарії.

Ключові слова: Чернігівська духовна семінарія, бюджет, штати, пожертви.

В останній чверті XVIII ст. у зв'язку з інкорпорацією Української козацької держави до складу Російської імперії постало питання про уніфікацію адміністративно-територіального устрою, соціально-політичних структур і навчальних закладів. Так було розпочато процес трансформації Чернігівського колегіуму у Чернігівську духовну семінарію.

У 1785 р. чернігівській єпископ Феофіл порушив клопотання перед Синодом щодо централізованого фінансування Чернігівської духовної семінарії, адже у зв'язку із секуляризацією церковних володінь духовні школи значною мірою втратили матеріальне підґрунтя своєї діяльності. Клопотання Феофіла не залишилось поза увагою, і наприкінці 1785 р. Синод повідомив, що починаючи з січня 1786 р. на утримання Чернігівської духовної семінарії буде виділятися 2 тис. крб. на рік.

Фінансове забезпечення середніх духовних навчальних закладів майже не досліджувалось в історіографії. В роботах П. Знаменського, Ф. Белявського та А. Сушка подано лише загальну характеристику матеріального забезпечення навчально-виховного процесу та викладацького складу духовних семінарій. Тому ми ставимо за мету з'ясувати основні джерела фінансового забезпечення Чернігівської духовної семінарії на основі виявлених архівних матеріалів та опублікованих джерел.

Бюджет Чернігівської духовної семінарії у 1786 р. сягав 2 200 крб., причому 200 крб. являли собою відсотки від коштів, покладених до банку на утримання Чернігівської духовної семінарії архімандритом Варлаамом та П. Симонтовським. Вони були витрачені на платню ректору (240 крб.), 5 викладачам (1060 крб.), службовцям (116 крб.), провізію та ремонт будівель (1024 крб.) [11, с. 212]. Указом Синоду від 18 грудня 1797 р. бюджет Чернігівської духовної семінарії було збільшено до 3 000 крб. на рік [9, с. 501].

Згідно зі Статутом 1814 р. було вирішено для належного фінансового забезпечення духовних навчальних закладів утворити особливий духовно-навчальний капітал шляхом відрахування однієї п'ятої частини прибутку від продажу свічок. Відтак, на початку XIX ст. бюджет Чернігівської духовної семінарії збільшився майже до 13 000 крб. [1, с. 49].

Кошти з Синоду надходили на утримання штатної кількості вихованців. На задоволення позаштатних потреб витрачалися єпархіальні кошти: пожертви духовенства, одноразові та щорічні виплати з церковних прибутків. Так, з початку 1870-х рр. на позаштатні витрати духовних навчальних закладів витрачалися кошти з загальних доходів щороку у розмірі 21 % замість свічкового збору [29, с. 286].

Чернігівська духовна семінарія мала благодійні капітали і розміщувала їх в різних кредитних установах, відсотки з яких витрачалися на утримання бідних вихованців, одяг, продукти харчування. Благодійниками були як духовні, так і світські особи. Розміри благодійних капіталів коливалися від 57 крб. до 6 500 крб. [2, с. 229].

Ще одним джерелом поповнення семінарського бюджету були надходження від благочинних єпархії. Ці кошти призначалися на платню викладачам паралельних класів, помічникам інспектора, допомогу бідним вихованцям, утримання семінарських будівель, лікарні, недільної школи, наглядачів. Так, у 1881 р. від благочинного В. Митькевича надійшло 104 крб. 80 к. [28, с. 232–240].

У 1887 р. відповідно до рішення Єпархіального з'їзду духовенства від кожної церкви на утримання Чернігівської духовної семінарії мали надходити 6 крб. 75 к.: на утримання паралельних класів та допомогу бідним – 4 крб. 68 к., платню наглядачам – 32 к., утримання гуртожитку – 1 крб., платню викладачам музики й іконопису – 75 к. [3, с. 846]. У 1896 р. благочинні повинні були внести на утримання семінарії по 7 крб. від кожної церкви і по 15 крб. на облаштування гуртожитку [20, с. 531].

Паралельні класи, що відкривалися у Чернігівській духовній семінарії, утримувались коштом Синоду та єпархіального правління. Так, у 1910 р. 2 паралельні класи утримувались коштом Синоду і 4 – коштом єпархії [21, арк. 16].

Ще одним вагомим джерелом поповнення семінарського бюджету були пожертви. Значні кошти передав на потреби Чернігівської духовної семінарії архієпископ Філарет Гумілевський. Так, протягом 1863–1864 рр. він пожертвував близько 2 000 крб. на будівництво та облаштування навчальних корпусів, а також помешкань для викладачів [31, арк. 2]. Не лише церковні ієрархи, а й рядові священники жертвували кошти на потреби семінарії. Так, у 1867 р. священник О. Корноух передав 42 крб. на ремонт семінарських будівель, пошкоджених бурею [17, с. 574]. На потреби семінарської церкви у 1867 р. священник М. Деревецький пожертвував 2 крб. [18, с. 393]. Добродійні внески на будівництво нового гуртожитку для казеннокоштных вихованців у 1867 р. зробили також світські особи, зокрема, козак Є. Берус, поміщик І. Кулябко-Корецький та селянин В. Безсмертний [19, с. 739]. У 1871 р. О. Кочубей пожертвував 300 крб. на ремонт будівель Чернігівської духовної семінарії та будівництво церкви при ній [6, с. 380]. Надвірний радник З. Рожановський, який закінчив Чернігівську духовну семінарію та служив у ній наставником, у 1833 р. передав 1 000 крб. на потреби бідних вихованців [32, арк. 1]. Колезький радник С. Сербин у 1852 р. заповів щорічні відсотки з

свого капіталу на утримання двох вихованців Чернігівської духовної семінарії [33, арк. 2]. У 1865 р. статський радник К. Корицький пожертвував кошти на утримання сироти духовного стану [34, арк. 4]. Деякі благодійники з різних причин воліли залишитися анонімними. У 1866 р. від них надійшло 2 064 крб. 73 к., а у 1867 р. – 1 924 крб. [35, арк. 1; 13, с. 790].

Заробітня платня викладачів складалася з основного окладу та додаткових виплат. Наприкінці XVIII ст. ректору була призначена платня в розмірі 240 крб. [11, с. 213]. У 1817 р. ректор отримував 600 крб., у 1867 р. – 900 крб., у 1884 р. – 1 200 крб. та додатково 800 крб. на харчування.

Інспектору семінарії наприкінці XVIII ст. платня не передбачалася. З 1817 р. за виконання обов'язків інспектора виділялася доплата у розмірі 300 крб. З 1867 р. інспектору призначалася платня у розмірі 450 крб. У 1884 р. вона становила 900 крб. та додатково 600 крб. на харчування. Помічникам інспектора у 1867 р. було призначено платню у розмірі 100 крб., у 1884 р. – 300 крб. [26, с. 1–116]. У 1871р. наглядач отримував платню у розмірі 100 крб. на рік. Священик семінарської церкви з 1885 р. отримував 500 крб. [22, арк. 202 зв.].

Платня викладачів залежала і від предмету викладання. Наприкінці XVIII ст. викладачі Чернігівської духовної семінарії отримували від 120 до 220 крб. [11, с. 211]. У 1817 р. викладачі отримували по 500 крб., за винятком викладачів німецької та французької мов, платня яких становила 100 крб. У 1817 р. викладачі Чернігівської духовної семінарії, які мали наукові ступені, отримували доплату за ступінь магістра 350 крб., кандидата – 250 крб. [36, арк. 2].

У випадку викладання кількох дисциплін оклад подвоювався. Найчастіше такими додатковими предметами були грецька, єврейська, французька та німецька мови. Обов'язки секретаря Правління та бібліотекаря зазвичай виконували викладачі семінарії за додаткову оплату. Так, у 1822 р. виконувач обов'язки інспектора О. Максимович викладав єврейську та грецьку мови. Викладач історії та філософії І. Мерцалов виконував обов'язки секретаря Правління, викладач словесності та французької мови О. Огієвський був економом семінарії, а викладач математики І. Пахаревський додатково викладав німецьку мову [37, арк. 71].

З 1867 р. викладачі отримували по 900 крб., французької та німецької мов – 600 крб., вчитель живопису – 450 крб. [10, с. 59]. У 1884 р. середня платня викладача Чернігівської духовної семінарії становила 900 крб., викладачів французької та німецької мов і співу – 300 крб., гімнастики – 100 крб. [30, с. 573]. З 1913–1914 навчального року заробітня платня вчителя гімнастики зросла до 300 крб. [23, арк. 21].

До допоміжного персоналу семінарії належали економ, лікар, секретар Правління, бібліотекар, писар. Лікарю у 1817 р. було визначено платню у розмірі 300 крб., у 1867 р. – 500 крб., у 1884 – 300 крб.; секретарю Правління у 1817 р. – 200 крб., у 1867 р. – 300 крб., у 1884 р. – 400 крб.; бібліотекарю у 1867 р. – 250 крб., у 1884 р. – 120 крб.; писарю у 1817 р. – 100 крб., у 1867 р. –

450 крб., 1884 р. – 300 крб. [26, с. 1–116]. Платня служителів семінарії у 1833 р. становила 15 крб. на рік [4, арк. 279].

З ініціативи керівництва Чернігівської духовної семінарії коштом єпархії починаючи з 1867 р. було встановлено доплату в розмірі 250 крб. на рік ректору та викладачам, 200 крб. – інспектору, 125 крб. – економу, 100 крб. – лікарю та секретарю, 100 крб. – бібліотекарю, 100 крб. – вчителю іконопису [12, с. 220].

На початку ХХ ст. Синод дійшов висновку про необхідність збільшити оклади викладачів духовних семінарій відповідно до штатів Міністерства народної освіти [15, с. 112]. Відтоді викладачі зі стажем до п'яти років отримували 750 крб. та додатково 90 крб., від п'яти до десяти років – 900 крб. та 90 крб. додатково, понад 10 років – 900 крб. та 180 додатково [1, с. 207].

Квартира при семінарії надавалася ректору, інспектору, економу і частині викладачів. Квартирна допомога призначалася викладачам, які працювали в семінарії не менше чотирьох років, але траплялися й винятки. Так, у 1829 р. викладач семінарії П. Орлов отримав 100 крб. квартирної допомоги, хоча працював лише два роки [38, арк. 1]. На початку ХІХ ст. розмір квартирної допомоги становив 40 крб. на рік, а у 1830-х рр. ця сума була збільшена до 150 крб [39, арк. 93]. Інколи керівництво семінарії відмовляло у квартирній допомозі. Так, у 1860 р. квартирну допомогу викладачу К. Крижановському не видали за браком коштів у зв'язку з будівництвом і ремонтом семінарських споруд [40, арк. 3].

На початку ХІХ ст. кошти на квартирну допомогу призначалися Комісією духовних училищ, а з середини ХІХ ст. – єпархіальним архієреєм. Синод наголошував на тому, щоб ці кошти видавалися викладачам, враховуючи їхні заслуги [16, с. 80].

Право на отримання пенсії мали ректор, інспектор, помічник інспектора та викладачі основних дисциплін. Викладачі єврейської мови, іконопису, гімнастики, позаштатні викладачі та помічники інспектора цього права були позбавлені. Ті, хто мав стаж понад 35 років, отримували пенсію у розмірі повного окладу, від 25 до 35 років – половини окладу. З 1879 р. ті, хто мав стаж 25 років, отримували пенсію у розмірі повного окладу, від 20 до 25 років – половини окладу. У випадку смерті викладача семінарії пенсію отримувала його удова [27, с. 185].

У Чернігівській духовній семінарії існували такі категорії вихованців, як казеннокошті, своєкошті та напівказенні. Останні або отримували квартирну допомогу, або жили в гуртожитку семінарії. У 1828–1829 навчальному році з 307 вихованців 66 перебували на казенному утриманні і 68 – на напівказенному. З них 46 вихованців отримували квартирну допомогу, а 22 мешкали в гуртожитку. Розмір квартирної допомоги визначався Правлінням семінарії і становив від 30 до 45 крб. [43, арк. 55].

Кількість вакансій на казенне утримання з часом змінювалась. У 1796 р. в Чернігівській духовній семінарії було 50 вакансій казеннокоштних вихованців [11, с. 212]. Після запровадження нового семінарського Статуту у 1817 р. кількість казеннокоштних вихованців було збільшено до 100 осіб,

а Статуту 1884 р. – до 120. Наказом Синоду, починаючи з 1907–1908 навчального року чисельність казеннокоштных вихованців була поступово зменшена до 115. Слід зазначити, що Правління Чернігівської духовної семінарії не набирало повного комплекту казеннокоштных вихованців, а зекономлені у такий спосіб кошти витрачало на інші потреби.

Протягом другої половини XIX ст. кількість казеннокоштных вихованців у Чернігівській духовній семінарії коливалась в межах 68–79 чоловік. У 1884 р. Правління семінарії прийняло рішення зменшити їх кількість на 40 осіб у зв'язку зі зростанням цін на продукти харчування [8, с. 416].

До 1807 р. на утримання казеннокоштного вихованця Синодом виділялося 20–25 крб. на рік [9, с. 650], з 1818 р. – 56 крб., у другій половині XIX ст. – 90 крб. [41, арк. 3; 24, арк. 21 зв.].

Вихованців, яким при розподілі на казенне утримання не вистачило місць, враховували при розподілі стипендій. У Чернігівській духовній семінарії ще на початку XIX ст. певна кількість вихованців утримувалась на так звані «процентні суми». Так, у 1818 р. з 127 вихованців 27 перебували на казенному утриманні й 3 – на «процентній сумі». Кошти на виплату стипендій надходили у вигляді процентів з благодійних капіталів [42, арк. 32]. Розмір стипендії у середині XIX ст. становив від 20 до 100 крб. [7, с. 625]. У 1897 р. в Чернігівській духовній семінарії було 11 стипендіатів, у 1910 р. – 17 [24, арк. 6; 21, арк. 20].

Редакція «Черниговских епархиальных известий» 19 грудня 1866 р. прийняла рішення щорічно зі своїх прибутків виділяти по 150 крб.: на утримання одного кращого вихованця з числа сиріт – 60 крб., на премії трьом вихованцям з трьох відділень за кращі твори – 45 крб., решту – на посібники для церковно-приходських шкіл [35, арк. 2].

На честь 200-річного ювілею Чернігівської духовної семінарії було вирішено затвердити дві стипендії для найбільш бідних вихованців з єпархіальних коштів і вносити для цього протягом двох років від кожного храму по 2 крб. [14, с. 381].

Бідним вихованцям надавалася матеріальна допомога за рахунок єпархіальних коштів. Її розмір визначався особливою Комісією, що складалася з викладачів. Вона запрошувала на свої засідання старост та інших уповноважених осіб і доповідала про своє рішення Педагогічному зібранню [25, арк. 7 зв.]. У 1887–1888 навчальному році Правління семінарії видало допомогу 93 найбільш бідним вихованцям у розмірі 2 420 крб. Розмір допомоги коливався від 10 до 45 крб. [5, с. 695]. З 1911 р. при Чернігівській духовній семінарії було засновано Товариство святителя Феодосія для допомоги бідним вихованцям. Кошти Товариства склались з добровільних пожертв та обов'язкових внесків духовенства Чернігівської єпархії. На початок 1914–1915 навчального року кошти Товариства становили усього 472 крб. 1 к., але протягом року надійшло 1 196 крб. 71 к. [23, арк. 24].

Отже, для належного утримання Чернігівської духовної семінарії, крім коштів асигнованих Синодом, Правлінням семінарії та єпархіальним

керівництвом активно залучалися єпархіальні кошти, відсотки з благодійних капіталів та пожертви.

Посилання

1. Белявский Ф. О реформе духовной школы / Ф. Белявский. – СПб., 1907. – 230 с.
2. Ведомость о благотворительных капиталах, имеющих в ведении Правления Черниговской семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1865. – № 18. – С. 229–231.
3. Ведомость о взносе благочинными Черниговской епархии сумм на содержание Черниговской духовной семинарии в 1887 году // Черниговские епархиальные известия. – 1887. – № 24. – С. 843–846.
4. Держархів Чернігівської області, ф. 682, оп. 1, спр. 12, арк. 783.
5. Для сведения родителей и опекунов воспитанников Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1888. – № 21. – С. 693–695.
6. Докучаев Н. История Черниговской семинарской церкви до 1817 г. / Н. Докучаев // Черниговские епархиальные известия. – 1871. – № 12. – Часть неофициальная. – С. 372–385.
7. Журнал собрания Правления Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1871. – № 22. – С. 613–627.
8. Журнальное постановление распорядительного собрания Правления семинарии, утвержденное Его Преосвященством от 17 июля сего 1884 года // Черниговские епархиальные известия. – 1884. – № 15. – С. 416.
9. Знаменский П. Духовная школа в России до реформы 1808 г. / П. Знаменский. – Казань, 1881. – 807 с.
10. Извлечение из утвержденной Синодом сметы доходов и расходов на содержание духовно-учебных заведений Черниговской Епархии в 1867 году // Черниговские епархиальные известия. – 1867. – № 3. – С. 57–61.
11. Никольский С. Материалы для истории Черниговской духовной семинарии / С. Никольский // Черниговские епархиальные известия. – 1890. – № 10. – Часть неофициальная. – С. 207–213.
12. Об отчислении 4 ½ процентов из церковных сумм по Черниговской епархии на улучшение быта наставников Черниговской семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1866. – № 13. – С. 218–232.
13. Окончательная отделка семинарской церкви и освещение в ней придела во имя св. равноапостольных Мефодия и Кирилла // Черниговские епархиальные известия. – 1867. – 1 декабря. – Часть неофициальная. – С. 787–790.
14. От Правления Черниговской духовной семинарии // Черниговские епархиальные известия. – 1908. – № 11. – С. 381.
15. Повышение окладов и пенсий служащим в духовных семинариях и училищах // Вера и жизнь. – 1913. – № 14. – С. 111–112.
16. Пожертвования // Черниговские епархиальные известия. – 1867. – № 4. – С. 80.
17. Пожертвования // Черниговские епархиальные известия. – 1867. – № 11. – С. 393.
18. Пожертвования // Черниговские епархиальные известия. – 1867. – № 15. – С. 574.
19. Преподание благословения Синода за пожертвование на устройства здания для казеннокоштных воспитанников // Черниговские епархиальные известия. – 1867. – № 22. – С. 737–739.

20. Распоряжение Епархиального начальства // Черниговские епархиальные известия. – 1896. – № 16. – С. 531.
21. Російський державний історичний архів у Санкт-Петербурзі (далі – РДІА), ф. 802, оп. 15, спр. 1406, арк. 32.
22. РДІА, ф. 802, оп. 9, спр. 52, арк. 231.
23. РДІА, ф. 802, оп. 15, спр. 1293, арк. 30.
24. РДІА, ф. 802, оп. 9, спр. 22, арк. 24.
25. РДІА, ф. 802, оп. 16, спр. 249, арк. 15.
26. Свод уставов и проектов уставов духовных семинарий 1808–1814, 1862, 1867, 1884 и 1896 гг. – СПб., 1908. – XXV; 406; 116 с.
27. Сушко А.В. Духовные семинарии в пореформенной России (1861–1884 гг.) / А.В. Сушко. – СПб., 2010. – 256 с.
28. Уведомление от Правления Черниговской духовной семинарии // Историко-статистическое описание Черниговской епархии. – Чернигов, 1873. – Кн. 2. – С. 232–240.
29. Указ Синода от 30 апреля 1873 г. за № 18 относительно взимания процентов на сверхштатные расходы духовно-учебных заведений из общих церковных доходов сверх установленного 21 % сбора // Черниговские епархиальные известия. – 1873. – № 15. – С. 286–287.
30. Уставы и штаты православных духовных семинарий и училищ // Черниговские епархиальные известия. – 1884. – № 20. – С. 523–573.
31. Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі – ЦДІАК України), ф. 711, оп. 2, спр. 5943, арк. 4.
32. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 2181, арк. 2.
33. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 4823, арк. 5.
34. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 5984, арк. 11.
35. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 6032, арк. 2.
36. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 50, арк. 8.
37. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 474, арк. 97.
38. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 1592, арк. 3.
39. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 2591, арк. 294.
40. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 5647, арк. 3.
41. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 81, арк. 11.
42. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 69, арк. 57.
43. ЦДІАК України, ф. 711, оп. 2, спр. 1607, арк. 201.

Цыпляк Наталия

Источники финансирования Черниговской духовной семинарии

В статье отражены основные источники пополнения бюджета Черниговской духовной семинарии. Детально рассмотрены расходы семинарского бюджета на содержание преподавателей, воспитанников и другие нужды учебного заведения. Отдельное внимание уделено меценатам семинарии.

Ключевые слова: Черниговская духовная семинария, бюджет, штаты, пожертвования.